

zijn gehele gezagsgebied.¹ Als uitvloeisel daarvan werd in Nederland de gehele straatverlichting (die van zwakke, slechts naar beneden schijnende lampen gebruik maakte) gedoofd², werden bij de Nederlandse Arbeidsdienst (voor de Duitsers een belangrijk reservoir aan krachten die men aan het graven kon zetten) alle verloven ingetrokken, werden alle z.g. Hulplandwachters ('foute' elementen, hoofdzakelijk NSB'ers, die niet tot het beroepsgedeelte van de Nederlandse Landwacht behoorden) in dienst geroepen en moesten zich aan Duitse kant de ca. vijfduizend mannelijke burgers melden die deel uitmaakten van de z.g. *Schutzgruppen*. Wie die Hulplandwachters of de tot de *Schutzgruppen* behorende Rijksduitsers haastig in uniform hun woningen zag verlaten, nam aan dat grote dingen op til waren. Nieuwe geruchten gingen de ronde doen, bijvoorbeeld dat voor IJmuiden een grote zeeslag woedde. Niet alle geruchten klonken overigens opwekkend. 'In vele huizen', noteerde een Rotterdammer op 10 juni, 'zouden de Duitsers dynamiet of een vat benzine klaar hebben liggen om voor het geval ze terug zouden moeten trekken, nog zoveel mogelijk schade te kunnen aanrichten!'³

'*Wir erwarten täglich*', schreef Rauter drie dagen later aan Himmlers *Beaufragter* in Albanië, 'einen zweiten oder dritten Angriff auf die seeländischen Inseln oder Rotterdam. Wir sind auf der Lauer!'⁴ Veiligheidshalve besloot Schöngarth, de *Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD* (op hem komen wij in het volgende hoofdstuk terug), het grootste gedeelte van zijn staf uit Den Haag naar een aantal haastig ontruimde villa's in Zeist te verplaatsen (het *Judenreferat, IV B 4*, wàs al verplaatst naar Velp), en voorts werd aan Duitse kant ernstig overwogen, machines en personeel van de drukkerij Joh. Enschedé & Zonen (het bedrijf waar o.m. alle bankbiljetten en distributiebescheiden vervaardigd werden) uit Haarlem over te brengen naar Groningen; die verplaatsing ging tenslotte niet door omdat elke stagnatie in het regelmatig drukken vooral van de bankbiljetten ongewenst werd geacht. Het kwam wèl tot een andere verplaatsing, medio juni al: van de vijf Duitse divisies welke, alle dichtbij de Noordzeekust geconcentreerd, een Geallieerde landing moesten afslaan, werd één, de *16te Luftwaffe-Felddivision* (een divisie, grotendeels bestaande uit militairen die ten behoeve van de *Luftwaffe* gemobiliseerd waren maar voor wie binnen dat wapen geen emploti was), naar Noord-Frankrijk overgebracht

¹ Die order bleef ruim zes weken lang van kracht, nl. tot 22 juli. ² De straatverlichting werd na 22 juli niet opnieuw ontstoken. ³ H. Mees: *Mijn oorlogsdagboek, 10 mei 1940-8 mei 1945* (1945), p. 481. ⁴ Brief, 13 juni 1944, van Rauter aan J. Fitzthum (*HSSuPF*, 2a).